

Anna Pawiak

O nas samych! – niewerbalne zachowania nauczycieli akademickich podczas zajęć w opinii studentów

---

Jak pisał Jan Szczepański, szkoły wyższe powinny być świadome, że wyznacznikiem ich jakości jest jakość posiadanej przez nie kadry nauczycielskiej, że ich pozycja w społeczeństwie zależy od jakości osób, które ją tworzą, że prędy czy później uczelnie nie będą mogły już polegać na spontanicznych mechanizmach przystosowania i selekcji, ale będą musiały zastanowić się nad pożądanymi cechami przyszłych nauczycieli akademickich i stworzyć system określonego, regularnego ich doksztalcania. Zwracał również uwagę na często spotykany niski poziom przygotowania przyszłych nauczycieli akademickich¹.

Z badań wynika, że młodzież akademicka wysoko ceni otwartość na studentów, partnerstwo w ich traktowaniu oraz komunikatywność². Świadcą o tym między innymi badania przeprowadzone przez L. Haber wśród studentów państwowych i prywatnych uczelni, w ramach których starano się określić zbiór cech osobowościowych nauczyciela akademickiego, które

---

¹ J. Szczepański, *Pracownik naukowy jako nauczyciel akademicki*, [w:] *Uczelnia na miarę współczesności*, Poznań 1983, s. 82.

² Cz. Banach, *Pedagodzy o edukacji nauczycielskiej*, [w:] K. Duraj-Nowakowska (red.), *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, Kraków 1999, s. 389.

są szczególnie ważne. W grupie cech szczególnie akceptowanych na drugim miejscu w rankingu uczelni państwowych i wyższych znalazło się komunikowanie³.

W komunikologii powstała olbrzymia liczba definicji pojęcia *komunikowania*. Już Robert Merton w latach pięćdziesiątych naliczył ich około stu sześćdziesięciu, a do dziś powstało ich kilkakrotnie więcej. Autorzy zwracają uwagę na różne aspekty i cechy komunikowania się oraz jego elementy, przypisując im odmienne znaczenie. Charles Cooley, prekursor badań w obszarze komunikowania się, określił je jako swego rodzaju mechanizm, dzięki któremu stosunki międzyludzkie istnieją i rozwijają się, a wytworzone przez umysł ludzki symbole są przekazywane w przestrzeni i zachowywane w czasie. To właśnie on jako pierwszy wprowadził do literatury naukowej pojęcie „komunikowania się” w pracy z 1894 r. pt. *The Theory of Transportation*, dostrzegając, iż obejmuje ono także wyraz twarzy, postawę, gest, tonację głosu, słowa, pismo, druk etc.⁴

Choć komunikowanie się postrzegane jest najczęściej w aspekcie werbalnego porozumiewania, to zwrócił on uwagę, że brak umiejętności porozumiewania się mową własnego ciała lub występujące w tym obszarze zakłócenia, mogą w dużej mierze powodować zaburzenia w komunikowaniu się w ogóle i w efekcie negatywnie oddziaływać na biorące w nim udział podmioty. A chodzi przecież o to, by w procesie, w którym jego uczestnicy zawsze oddziałują na siebie, proces komunikowania spełniał warunki skutecznej i poprawnej komunikacji interpersonalnej⁵.

Mimo wcześniejszych zainteresowań tym obszarem badaczy różnych dziedzin naukowych, prawdziwy rozwój badań nad komunikowaniem niewerbalnym przypada dopiero na okres drugiej połowy XX wieku. W tym czasie wyodrębniono rozumienie komunikacji niewerbalnej w **szerszym i węższym zakresie**.

W znaczeniu szerszym, komunikacje niewerbalną określono jako wszelkie, zamierzone i nie zamierzone, pozasłowne przekazywanie informacji. Zalicza się do niej przekazy myśli za pomocą dzieł sztuki nieliterackiej, wystroju pomieszczeń i stroju osób, planów sytuacyjnych i map, przedmiotów, którymi posługują się ludzie danego środowiska oraz cech statycznych i dynamicznych ciała ludzkiego.

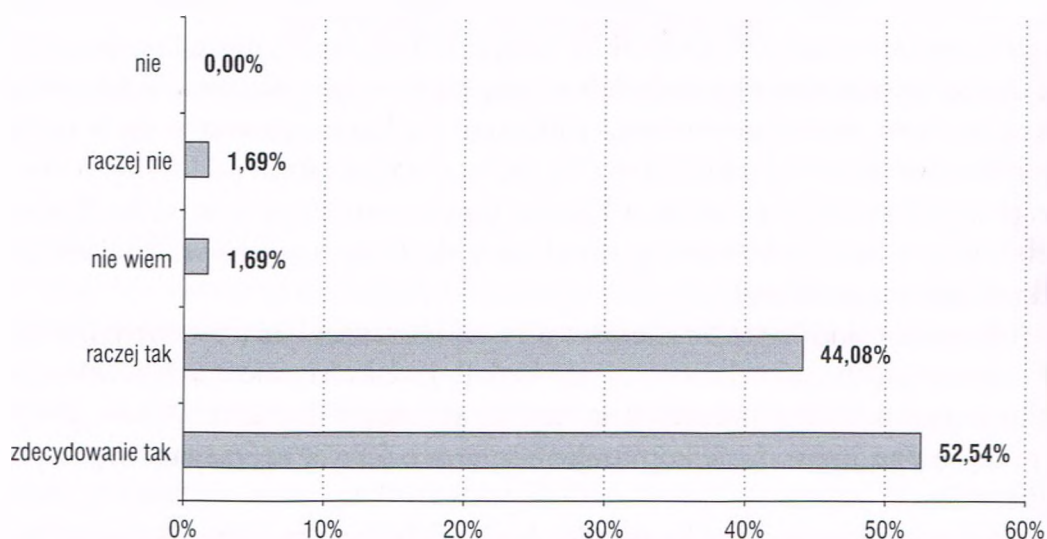
³ L.H. Haber, *Przedsiębiorczość jako parametr pozycji rynkowej nauczyciela akademickiego*, „Pedagogika Szkoły Wyższej” 1996, nr 7, s. 65–77.

⁴ Z. Nęcki, *Komunikacja między ludzka*, Kraków 1996, s. 12.

⁵ B. Groombridge, *Komunikowanie*, [w:] P. Lengrand (red.), *Obszary permanentnej samoedukacji*, Warszawa 1995, s. 56.

W znaczeniu węższym komunikacja niewerbalna według A.A. Harrisona (1972) i E.T. Halla (1976), została określona jako wszelki przekaz informacji, w którym bez użycia słowa mówionego, pisanego lub kodów słowopochodnych, przy pomocy statycznych i dynamicznych właściwości ciała ludzkiego zostanie osiągnięty cel porozumienia się dwu lub więcej osób⁶.

Znaczenie komunikacji niewerbalnej nauczycieli akademickich dla osób studiujących sygnalizują wyniki badań przeprowadzone na grupie 159 studentów. Opinię na temat badanej populacji nauczycieli akademickich wyrazili w ramach badań ankietowych studenci Wydziału Pedagogiki i Psychologii UKW w Bydgoszczy. Studenci zdecydowali się udzielić informacji na temat niewerbalnych komunikatów nauczycieli, którzy są przez nich lubiani i szanowani, co stanowiło 49,15%. Kolejno 38,99% reprezentowali wykładowcy, którzy byli obojętni respondentom, a jedynie 11,86% to grupa opisywanych nauczycieli, którzy nie cieszyli się uznaniem ze strony studentów.

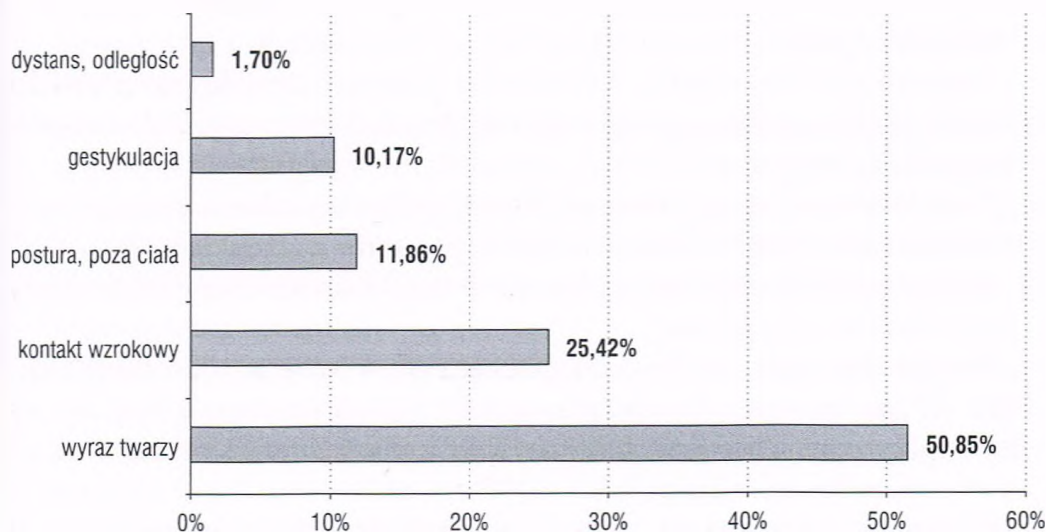
Rysunek 1. Znaczenie komunikacji niewerbalnej nauczyciela akademickiego dla studentów w opinii studentów

Źródło: opracowanie własne.

Opinia dotycząca oddziaływania komunikacji niewerbalnej na proces dydaktyczno-wychowawczy została potwierdzona prawie przez całą grupę badanych studentów (96,62%). Fakt, że niewerbalne komunikowanie się

⁶ Cz. Matuszewicz, *Komunikacja niewerbalna. Przegląd zagadnień*, „Przegląd Psychologiczny” 1979, nr 2, s. 319.

nauczyciela podczas zajęć zdecydowanie ma znaczenie podkreśliło 52,54% respondentów, „raczej tak” oddziałuje, uważa 44,08%, a jedynie 1,69% studentów jest zdania, że mowa ciała wykładowców raczej nie ma znaczenia. Żadnego stanowiska w podjętej dyskusji nie zajęło 1,69% studentów, tyleż samo uznało, że komunikacja niewerbalna nauczycieli akademickich raczej nie ma dla nich znaczenia (rys. 1).

Rysunek 2. Znaczenie poszczególnych grup komunikacji niewerbalnej nauczycieli dla studentów w opinii studentów

Źródło: opracowanie własne.

Komunikowanie się na uczelni przebiega głównie w sformalizowanej postaci wykładów, ćwiczeń, laboratoriów, podczas których student ma ograniczoną szansę przedstawienia własnych interpretacji ról, w związku z czym częściej odgrywa rolę odbiorcy, niż nadawcy. Obserwuje więc i dostrzega poszczególne elementy komunikacji niewerbalnej, którymi posługują się nauczyciele akademicy podczas zajęć. Chcąc uzyskać odpowiedź na pytanie, które z nich odgrywają większą rolę w procesie komunikowania, na które studenci zwracają uwagę w pierwszej kolejności, zwrócono się do studentów o wyrażenie opinii (rys. 2). Spośród pięciu grup komunikacji niewerbalnej, którymi posługują się nauczyciele najwięcej, bo aż 50,85% studentów, wskazało wyraz twarzy nauczyciela, 25,42% badanych podkreśliło kontakt wzrokowy, 11,86% studentów na posturę, pozę ciała nauczyciela, 10,17% respondentów zwróciło uwagę na gestykulację rąk, a zaledwie 1,70% na dystans i przestrzeń dzielącą ich od nauczyciela akademickiego.

Komunikacja niewerbalna nauczyciela akademickiego, będąca między innymi **wyznacznikiem jego postaw i emocji** (według M. Argyle⁷), pojawia się w zachowaniach i zdarzeniach mających miejsce podczas prowadzonych zajęć. Pomaga dostrzec i poznać emocjonalne nastawienie nauczycieli do studentów, ułatwia lub utrudnia ich wzajemne kontakty interpersonalne, czego dowodzą poniższe wypowiedzi⁸.

- „Komunikacja niewerbalna pomaga zobaczyć i ocenić w jaki sposób jesteśmy traktowani przez nauczyciela, jaki jest jego stosunek do nas jako człowieka i studenta”.
- „Komunikacja niewerbalna wykładowcy pokazuje czy chętnie prowadzi zajęcia, jest zaangażowany czy znudzony. Pokazuje czy w ogóle chce współpracować ze studentami”.
- „Kontakt wzrokowy to podstawa! To nawiązanie kontaktu, okazanie zainteresowania!”; „Brak kontaktu wzrokowego jest dla nas brakiem szacunku”.
- „Student może określić jaki humor ma danego dnia nauczyciel. Czy należy się go obawiać, czy też nie”.
- „Dzięki komunikacji niewerbalnej zachęca lub zniechęca studentów do siebie, po tym student wnioskuje czy nauczyciel jest surowy, oschły, czy też miły, przyjazny i chce nawiązać pozytywne relacje ze studentem, poczucie zaufania, miłą atmosferę podczas zajęć”.
- „Nadmierna, nerwowa gestykulacja może wprowadzić nerwowość, a nawet może być przyczyną wyśmiewania wykładowcy”.
- „Na podstawie komunikacji niewerbalnej nauczyciela studenci otrzymują informację czy jest on wymagający i czy w razie problemów będą mogli z łatwością prosić o pomoc”.

Respondenci zwracają uwagę przede wszystkim na duże znaczenie kanału niewerbalnego dla ich zainteresowania treściami przekazywanymi podczas wykładów, odbioru, przyswajania i nastawienia do samego przedmiotu prowadzonego przez nauczyciela akademickiego. Wyraz swoich opinii dają w przedstawionych niżej wypowiedziach.

- „Gdy wykładowca swoim zachowaniem niewerbalnym ukazuje brak zainteresowania swoim przedmiotem, patrzy tylko na podłogę i nie ma kontaktu wzrokowego to zniechęca studentów. Mimo że materiał może być interesujący, traci przez prowadzącego”.
- „Dla mnie bardzo ważne znaczenie ma kontakt wzrokowy. Wiem wtedy, że nauczyciel mnie słucha. Zdarzały się wykłady, podczas których nauczy-

⁷ M. Argyle, *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 2001.

⁸ Cytaty wypowiedzi respondentów zaczerpnięto z kwestionariusza ankiety.

ciel siedział za biurkiem, patrzył w notatki i czytał. Po 10 min wykładu zaczynałam się nudzić, szukałam sobie innych zajęć. W zależności od sytuacji komunikacja niewerbalna wzmacnia moje zainteresowanie, dobre samopoczucie, podbudowuje mnie albo zniechęca”.

- „Komunikacja niewerbalna nauczyciela może nie zachęcać do aktywności, powoduje znudzenie i zmęczenie studenta (ciągłe patrzenie na zegarek kiedy się wreszcie skończą zajęcia). Gdy osoba sztywno siedzi lub stoi podczas wygłaszania wykładu, jest to dla mnie nudne i trudne do wytrzymania. Gestykulacja, przemieszczanie się wykładowcy powoduje, że wykład nie jest monotony”.
- „Komunikacja niewerbalna wpływa na zainteresowanie przedmiotem, zaangażowanie studentów w czasie zajęć, wpływa na szacunek bądź jego brak wobec prowadzącego. Jeśli wykładowca mówi do podłogi i nie nawiązuje kontaktu ze studentami to trudno jest usiedzieć i zainteresować się niechcianym wykładem. Odbieramy go, jakby nie widział do kogo mówi i czujemy się lekceważeni”.
- „Wpływa na poziom skupienia uwagi, na odbiór przekazywanych informacji, poziom koncentracji. Ułatwia zmniejszenie dystansu między wykładowcą a studentami, usunięcie barier, redukcję obaw, niepewności, redukuje strach przed stawianiem pytań”.
- „Podając treści na wykładzie nauczyciel mówi w sposób dynamiczny, gestykuluje, wskazuje ręką dokładnie ważne informacje, co odzwierciedla się w mojej pamięci i przypominam sobie gest, gdy udzielam odpowiedzi”.

Powyższe wypowiedzi studentów potwierdzają znaczenie komunikacji niewerbalnej nauczycieli akademickich dla studentów. Nauczyciel akademicki, jak inni nauczyciele, jest nieustannie oceniany i wartościowany, nie tylko przez przełożonych, środowisko, ale przede wszystkim przez swoich studentów. Jak podkreśla Cz. Banach zadaniem nauczycieli akademickich jest „nie tylko transmisja wiedzy i wartości, ale przede wszystkim organizowanie i inspirowanie wielostronnego działania i przygotowania młodych do komunikowania się z ludźmi oraz spotkania z teraźniejszością i przyszłością, jako światem wielu wyzwań i zadań oraz dylematów i decyzji, składających się na proces kształtowania społeczeństwa”⁹. Student, który wraz ze

---

⁹ Cz. Banach, *Osobowość nauczyciela akademickiego w perspektywie jego kompetencji*, [w:] W.J. Maliszewski (red.), *Kompetencja w porozumiewaniu się nauczyciela akademickiego. Wielorakie perspektywy*. Toruń 2007, s. 49.

swym wykładowcą jest uczestnikiem procesu edukacyjnego, dokonuje oceny nie tylko w zakresie wartości dydaktycznej poszczególnych metod nauczania stosowanych przez nauczyciela akademickiego, optymalizacji efektywności stosowanych środków dydaktycznych, form organizacyjnych nauczania, rzetelności w spełnianiu zadań towarzyszących zajęciom dydaktycznym, lecz także zwraca uwagę na sposób komunikowania się wykładowcy w pełnym tego słowa znaczeniu¹⁰.

---

¹⁰ G. Polok, K. Wachstiel, *Asystenckie Warsztaty Pedagogiczne jako element doskonalenia jakości procesu dydaktycznego w Akademii Ekonomicznej w Katowicach*, [w:] T. Gołębiowski, M. Dąbrowski, B. Mierzejewska (red.), *Uczelnia oparta na wiedzy*, Warszawa 2005, s. 187.